

فرصت‌های یادگیری در مدرسه

مدیر فرصت‌طلب!

لیلا سلیقه‌دار، دکترای برنامه‌ریزی آموزشی

کلیدواژه‌ها: مدرسه، فرصت یادگیری، موقعیت یادگیری

در سند برنامه‌دستی ملی از مدیر به‌عنوان فردی یاد شده است که مسئولیت خلق موقعیت‌های تربیتی و آموزشی را بر عهده دارد و در تلاش است مدرسه به سازمان یادگیرنده دست‌یابی پیدا کند. در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز تنوع‌بخشی به محیط‌های یادگیری در فرایند تعلیم و تربیت رسمی عمومی (بند شش) به‌عنوان یک هدف عملیاتی ذکر شده است. از آنجا که مدرسه در نگاه کلان و جامع در اختیار مدیر قرار دارد و نقش هدایتی و رهبری مدیر مدرسه متضمن حرکت معلمان، دانش‌آموزان و والدین در جهت بهره‌مندی از فرصت‌هاست، به نظر می‌رسد مهم‌ترین نقش در ایجاد فرصت‌ها و موقعیت‌های تربیت و آموزشی مدرسه به مدیر آن تعلق دارد. بر این اساس، لازم است مدیر مدرسه در پی کشف موقعیت‌ها و آفرینش فرصت‌های گوناگون در مدرسه باشد تا از این راه زمینه رشد و شکوفایی بیشتری را برای دانش‌آموزان فراهم آورد. در نوشته پیش‌رو به نمونه‌هایی از فرصت‌آفرینی‌های مدیران در مدرسه، اشاره شده است.

برنامه‌ریزی می‌زنند و با دانش‌آموزان مواجه می‌شوند. محیط اجتماعی مدرسه وسیع‌تر از محیط خانه و تابع دگرگونی‌های جامعه است و بر همین اساس، در نظرها، عادات و عقاید دانش‌آموزان

مدرسه، کلاس درس و نیز حضور معلم است اما هرگز نمی‌توانیم جو کلی حاکم بر مدرسه را که به مدیریت مدرسه وابسته است نادیده بگیریم؛ همچنان که بسیاری از معلمان نیز در چارچوب انتظارات و شرایط مدرسه دست به

آستین‌ها بالا!

مدرسه فضایی آکنده از موقعیت‌ها، تجربه‌ها و رویدادهایی است که می‌توانند تسهیلگر تربیت باشند و یا مانعی بر سر راه یادگیری محسوب شوند. هر چند از مهم‌ترین بخش‌های

یک تجربه

در مدرسه ما دانش‌آموزان باید از فهرست فعالیت‌های گوناگون که به صورت دوره‌ای تغییر می‌کنند، مسئولیتی را برگزینند و به انجام دادن آن پایبند باشند. طبق این برنامه، هر دانش‌آموز موظف است پانزده روز در ماه یک وظیفه را انتخاب کند و انجام دهد، بخش‌های بهداشتی و انضباطی اجباری هستند و تنها اختیار دانش‌آموز در انتخاب وظایف است. برای مثال، گروهی در بخش بهداشت محیطی مدرسه فعالیت می‌کنند و طی آن موظفاند پوستره‌های بهداشتی و پیام‌هایی در این زمینه تهیه کنند، از بهداشت محیط مراقبت نمایند و طرح‌های بهداشتی را در مدرسه اجرا کنند. گروه دیگر در بخش انضباطی، فعالیت‌های مشابهی انجام می‌دهند و در عین حال به عنوان بازو و همیار معاون انضباطی ایفای نقش می‌کنند. دیگر گروه‌های وظایف شامل همیار معلم در موضوعات درسی و آموزش و کمک یادگیری به دانش‌آموزان، گروه مسابقات در بخش‌های متفاوت ورزشی، علمی، فرهنگی و ... است که طراحی و اجرای مسابقات را زیر نظر معاون پرورشی بر عهده دارند. در پایان هر دوره سه ماهه، یک برگه بازخورد به دانش‌آموزان ارائه می‌شود که در آن نقاط قوت و ضعف در عملکرد شرح داده شده و پیشنهادهایی برای دوره بعدی مطرح شده است. برآیند عملکرد دانش‌آموز در نمره انضباط و لوح عملکرد که در مدرسه ما در پایان سال تحصیلی به همه دانش‌آموزان داده می‌شود، درج می‌گردد. دانش‌آموزان در دوره‌هایی پانزده روزه، تجربه‌های زیادی کسب می‌کنند؛ طعم مسئولیت را می‌چشند، توانایی‌های خود را گسترش می‌دهند و از همه مهم‌تر، زندگی اجتماعی را تمرین می‌کنند.

برنامه‌ریزی برای این فعالیت‌ها اهمیت زیادی دارد.

مدرسه و خودآگاهی

شناخت محدودیت‌ها و ضعف‌ها در کنار قوت‌ها و توانایی‌ها به خودآگاهی کامل‌تری منجر می‌شود که هر دوی آن برای دانش‌آموز در طول تجربه حضور در مدرسه لازم و ضروری است. او باید بتواند دست کم در بسیاری زمینه‌های فرهنگی، هنری، ورزشی، اجتماعی و ... بدون ترس از سرخورده شدن و نیز به دور از هرگونه بزرگ‌نمایی کاذب، درباره توانایی یا کم‌توانی خود شناخت درستی به دست آورد. این کار نیازمند توجه مدرسه به فعالیت‌هایی است که در آن‌ها از هرگونه مقایسه بین فردی پرهیز می‌شود و نمای موفقیت یا شکست احتمالی هر دانش‌آموز در مقایسه با خود او ارائه می‌گردد (در این باره به کتاب «مدرسه بدون رقابت» اثر ابراهیم اصلانی، نشر دوران مراجعه کنید). بر این اساس، در راستای ایجاد خودآگاهی روش‌های گوناگونی وجود دارد که با مثال‌هایی در شکل یک آمده‌اند.

معلم در کلاس، برنامه‌های کلی مدرسه و جو حاکم را به سوی فرصت‌آفرینی تربیتی و آموزشی هرچه بیشتر برای دانش‌آموزان هدایت کنند. برای سهولت در شناسایی و آفرینش فرصت‌ها در مدرسه، موقعیت‌های گوناگونی به صورت دسته‌بندی معرفی می‌شوند.

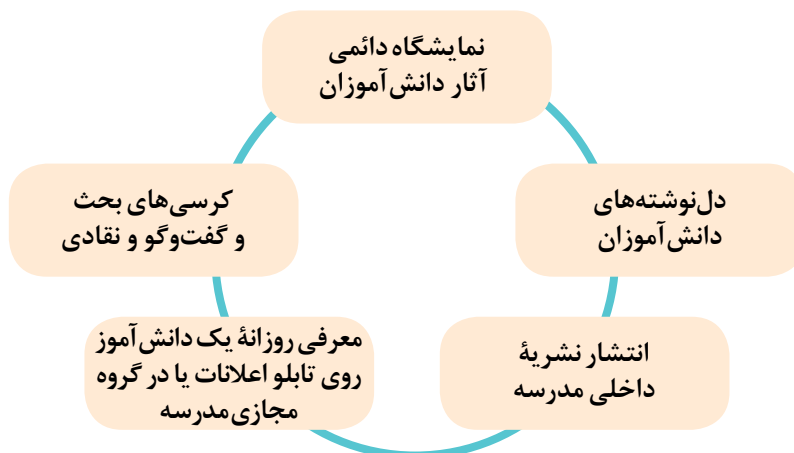
مدرسه و فعالیت‌های اجتماعی

بخش اعظمی از فعالیت‌های مدرسه مربوط به فعالیت‌های اجتماعی است که می‌تواند زمینه حضور مؤثر دانش‌آموزان را در فضای جامعه فراهم کند. برای دستیابی به این هدف، مدرسه باید شرایطی را فراهم کند که امکان بهره‌برداری از آموخته‌ها در زندگی حال و آینده آن‌ها فراهم باشد. اگر تجربه‌های فعالیت‌های اجتماعی سالم و سازنده باشند، میزان اعتماد و دل‌سپردگی دانش‌آموزان به مدرسه نیز افزایش می‌یابد؛ زیرا از این طریق در می‌یابند که آموخته‌های مدرسه‌ای کاربردی و اثرگذارند و موجب قوت حضور آن‌ها در محیط اطراف می‌شوند. بر این اساس، توجه مدرسه به فعالیت‌های اجتماعی و

ماندگاری از خود به جا می‌گذارد. این عقیده، وظیفه مدرسه را برای قرار دادن دانش‌آموزان در معرض تربیت و آموزش مناسب دوچندان می‌کند؛ تا جایی که سلامت و سعادت آینده افراد و جامعه را شامل می‌شود. از این رو، فعالیت‌ها و وظایف مدرسه بسیار زیاد است و در این میان توجه به فرصت‌ها و موقعیت‌های تربیتی و آموزشی در مدرسه، علاوه بر آنچه در کلاس‌های درس روی می‌دهد، اهمیت فراوان دارد.

با این نگاه، لازم است مدرسه زمینه‌ساز شکوفایی توانایی‌های دانش‌آموزان باشد. این ویژگی وابسته به مدارسی است که برنامه‌های خود را بیشتر از گستره کتاب‌های درسی رسمی می‌بینند و در تلاش‌اند که با توجه به نیاز مخاطب خود و براساس شرایط و موقعیت‌های پیش‌رو، برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی داشته باشند.

بدیهی است بخش مهمی از برنامه‌ریزی و نظارت بر اجرای برنامه که به تأثیرگذاری بیشتر آن منجر می‌شود، به مدیر مدرسه و گروه مدیریت مربوط می‌شود تا در کنار جایگاه بسیار اثرگذار

نقش داوطلبانه دانش آموز

در سند برنامه درسی ملی اصولی به عنوان اصول ناظر بر برنامه های درسی و تربیتی معرفی شده اند که در سیاست گذاری، برنامه ریزی و مدیریت برنامه های درسی و تربیتی از سطح ملی تا سطح مدرسه را شامل می شوند. در این بخش، اعتبار نقش یادگیرنده به این شکل تبیین شده است: برنامه های درسی و تربیتی باید به نقش فعال، داوطلبانه و آگاهانه

دانش آموز در فرایند یاددهی و یادگیری و تربیت پذیری توجه کنند و زمینه تقویت و توسعه روحیه پرسشگری، پژوهشگری، خلاقیت و کارآفرینی را در وی فراهم سازند.

با توجه به این اصل، پرسش های گوناگونی به ذهن متبادر می شود که از آن جمله شرایط و زمینه های ایجاد تمایل به ایفای نقش داوطلبانه و فعال برای دانش آموز است. به سخن دیگر، چگونه می توان شرایطی را فراهم نمود

تا دانش آموز با خواست و تمایل خود برای ایفای نقش یادگیرنده و تربیت پذیر در آموزش و پرورش آماده شود؟ یکی از شروط مرتبط با نقش داوطلبانه، داشتن انگیزه درونی در وی است. تأکید بر درونی بودن انگیزه به نقطه مقابل آن و انگیزه های بیرونی اشاره دارد که ممکن است به شرایط موجود در برخی از مدارس و کلاس های درس مربوط شود؛ شرایطی که در آن بیشتر تلاش بر این است که دانش آموز تحت تأثیر دریافت پاداش های بیرونی مانند تأیید گرفتن از اطرافیان، جایزه و کسب رتبه به کوشش واداشته شود؛ حال آنکه لذت درونی و احساس رضایت از پیشرفت خود در توسعه خودانگیزی و خودمحرکی دانش آموز برای کسب موفقیت اهمیت زیادی دارد.

یک تجربه

در یکی از روزهای پاییز، یکی از دانش آموزان کلاس اول به دفتر مدرسه آمد. او می خواست با من صحبت کند. برایم تعجب داشت که در روزهای اول سال، یک کودک کلاس اولی موضوعی برای گفتن به مدیر مدرسه داشته باشد. از او خواستم روی صندلی بنشیند و حرفش را بزند. او گفت: که ساعت تفریح قبل، مشغول خوردن لقمه اش بوده که معلم به کلاس آمده و چون دیده او هنوز به خوردن لقمه مشغول است، آن را گرفته و به سطل آشغال انداخته است. می خواستم درباره اینکه خوردن لقمه بعد از حضور معلم در کلاس درست نیست چیزی بگویم که او ادامه داد: «به نظر من بهتر بود به جای اینکه لقمه ام را در سطل آشغال بیندازد، آن را کنار می گذاشت تا بعد، همراه لقمه های دیگر آن را به گاو و گوسفندها بدهند» حالا هم درخواستش این بود که جایی در مدرسه برای لقمه های زیادی و دور ریختنی بگذاریم تا مثل باقی زباله ها دور ریخته نشوند. با رفتن آن کودک تنها به یک چیز فکر می کردم: قانون و انتظارات ما از بچه ها کجا و دنیا و تفکرات آن ها کجاست. پس، تصمیم گرفتم از آن پس بیشتر به نظرات دانش آموزانم توجه داشته باشم.

مدرسه و قوانین

هر مدرسه ای ناگزیر به وضع قوانینی است که مطابق آن امکان ایجاد نظم و انضباط و بهره گیری از فضای تربیتی و آموزشی افزایش می یابد. در ضرورت وضع قوانین در مدرسه تردیدی نیست اما چگونگی تعیین و نوع اجرای قوانین و نیز تبعات پیروی یا تمرد از آن ها می تواند مهم تر از خود قوانین باشد. بر این اساس، ماهیت قوانین تنها یک بخش مهم از قانون گذاری در مدرسه است و براساس همین قوانین است که نوع و شکل ارتباط بین دانش آموزان و

معلمان و دیگر عوامل مدرسه تعیین می‌شود و قانون‌گذاری در مدرسه به یک موقعیت ناب تربیتی و آموزشی بدل می‌گردد.

سهم من در قانون‌گذاری

هنگامی که بناست انتظارات دانش‌آموزان فهرست شود، توجه به این انتظارات، نیازها و توانایی‌های آنان می‌تواند به هر شکل، از جمله نظرخواهی از دانش‌آموزان، معنای واقعی‌تری پیدا کند. ممکن است دسته‌ای از قوانین امکان تأیید از سوی دانش‌آموزان را نداشته باشد؛ زیرا احتمالاً فلسفه و ضرورت اجرای آن‌ها خارج از پذیرش دانش‌آموزان است و دقیقاً در چنین مواردی، تلاش برای جلب مشارکت بیشتر آنان در شناسایی ضرورت و اهمیت قانون مورد نظر و نیز تعیین پیامدهای آن تأثیرگذار است. چنین اقداماتی احساس خودارزشمندی و در عین حال تعلق داشتن به مدرسه را در دانش‌آموزان تداعی می‌کنند.

مرا ببینید!

ایجاد فرصت‌های اظهار نظر برای دانش‌آموزان درباره‌ی فعالیت‌های گوناگون مدرسه، یک موقعیت مناسب تربیتی و آموزشی است. برای این منظور، فراهم آوردن امکاناتی مانند صندوق‌های فیزیکی یا مجازی جهت بیان نظرات، طرح مسائل و انتقادات و پیشنهادهای دانش‌آموزان اهمیت بسیار دارد. در چنین شرایطی، لازم است برای چرخه‌ی دریافت و اعمال نظرات دانش‌آموزان سیستم تعریف کنید، از نظرات دریافت شده استقبال کنید و در برنامه‌های گوناگون به دانش‌آموزان نشان دهید که نظراتشان برای شما اهمیت دارد و مورد توجه قرار می‌گیرد. این توجه را با ایجاد تغییرات لازم در برنامه‌های گوناگون مطابق نظر دانش‌آموزان به آن‌ها نشان دهید. از هر نظرسنجی برای دیگر برنامه‌های متنوع مدرسه و در زمان‌های مختلف استفاده کنید. برای مثال، پیش از

برگزاری اردو نظرخواهی کنید، در حین اجرای برنامه‌ی اردو احساس دانش‌آموزان و نظرات آن‌ها درباره‌ی شرایطشان را بپرسید و پس از اجرا هم به دنبال دریافت انتقادات و پیشنهادهایشان باشید. این کار نه تنها به ایجاد احساس خودارزشمندی، مسئولیت‌پذیری، تفکر نقاد و سهم اجتماعی دانش‌آموزان در امور مختلف کمک می‌کند بلکه می‌تواند تأثیر بسزایی در ارتقاء کیفیت فعالیت‌های مدرسه داشته باشد.

مدرسه و اوقات آزاد

از جمله فرصت‌های یادگیری در مدرسه، اوقات آزاد است که در آن دانش‌آموزان اختیار دارند فعالیت‌هایی را به میل خود انتخاب کنند و ساعات تفریح از جمله این موقعیت‌هاست. برای این منظور، لازم است مدرسه برنامه‌هایی را تدارک ببیند که امکان غنی‌سازی چنین موقعیت‌هایی فراهم شود. در این راستا، برای ایجاد شرایط آسان دسترسی به منابع متنوع یادگیری و جمع‌آوری این منابع تلاش کنید؛ به گونه‌ای که دانش‌آموزان بتوانند به سادگی به منابع دسترسی داشته باشند و به بهره‌گیری از آن‌ها ترغیب شوند. بدیهی است چنین منابع اهمیت زیادی دارد و وجود برنامه‌ای که بتواند دانش‌آموزان را در معرض استفاده از منابع قرار دهد نیز مؤثر است.

در کنار دیگر منابع یادگیری، بازی نیز یک فرصت و موقعیت یادگیری است و از جمله ارکان مهم مدرسه به‌شمار می‌آید. برای این منظور، تدارک فضا و تجهیزات مناسب بازی‌های حرکتی و فکری برای استفاده‌ی دانش‌آموزان اهمیت دارد.

مدرسه و فضای فیزیکی

علاوه بر ویژگی ترغیب‌کنندگی فضای مدرسه، ایجاد محیطی آرام و دلنشین و در عین حال پویا از دیگر موقعیت‌هایی است که می‌تواند آموزندگی تربیتی و آموزشی به همراه داشته باشد. بهره‌مندی از نظرات دانش‌آموزان در چنین

فضاسازی مدرسه در کنار به‌کارگیری رویکردهای گوناگون استفاده از فضای مدرسه می‌تواند فرصت‌آفرین باشد. برای مثال، تبدیل راهروهای مدرسه به «خیابان یادگیری» از جمله این موارد است. علاوه بر تدارک منابع جدید و توجه به رویکردهای نوین می‌توان با تکیه بر ظرفیت‌های موجود مدرسه و ایجاد تغییراتی به گسترش جذابیت و تأثیرگذاری مدرسه کمک کرد. برای مثال، با استفاده از برنامه‌هایی مانند کلاس موضوعی، محیط مدرسه را به گونه‌ای فراهم کنید که دانش‌آموزان از ثبات و یک‌جا نشستن و تکرارهای روزانه دور شوند. در چنین شرایطی، معلمان را نیز به بهره‌گیری از فضاهای گوناگون ترغیب می‌کنید و این کار می‌تواند به بهره‌مندی بیشتر از محیط مدرسه بینجامد.

کوتاه سخن

بنا بر تعریف برنامه‌ی درسی ملی، مدرسه محیط یادگیری پایه و اصلی است و به همین دلیل، شناسایی موقعیت‌های یادگیری گوناگون در آن از وظایف و مسئولیت‌های مدیر مدرسه و معلمان است تا با آفرینش فرصت‌های گوناگون تربیتی و آموزشی به ماندگاری، تأثیرگذاری و تعمیق آموخته‌های دانش‌آموزان بپردازند. با این همه، مطابق سند برنامه‌ی درسی ملی یادگیری به مدرسه محدود نمی‌شود و سایر محیط‌ها نظیر محیط‌های اجتماعی، طبیعی، اقتصادی، صنعتی و فرهنگی را نیز در برمی‌گیرد. توجه به همه‌ی محیط‌های مرتبط به مدرسه می‌تواند فرصت‌های ناب بیشتری در اختیار برنامه‌ریزان قرار دهد. لازم به یادآوری است که بی‌تردید خانواده از مهم‌ترین محیط‌های تربیت و یادگیری به‌شمار می‌آید که سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی درباره‌ی آن به موقعیت‌های اثربخشی می‌انجامد. دلیل اشاره نکردن به این موضوع، گستردگی شیوه‌های بهره‌مندی از موقعیت خانواده در مدرسه است.